

ROZVINUTÁ SOCIALISTICKÁ SPOLEČNOST V SSSR A DĚJINY SOVĚTSKÉHO STÁTU A PRÁVA

Dragutin Pelikán

V doslovu ke druhému vydání "Kapitálu" Marx se souhlasem cituje jednu z charakteristik, které se dostalo jeho metodě:

"... Kritika bude záležet ve srovnávání a konfrontování faktu ne s ideou, nýbrž s druhým faktem. Pro ni je důležité nejen to, aby oba fakty byly co nejpřísněji prozkoumány a aby skutečně představovaly různé stupně vývoje, ale především je důležité, aby bylo neméně přesně prozkoumáno pořadí, posloupnost a spojitost mezi různými stupni vývoje. ... Avšak, namítne snad někdo ... obecné zákony ekonomického života jsou tytéž, ať už je aplikujeme na přítomný nebo minulý život? Právě to Marx neuznává. Podle něho takové obecné zákony neexistují. Podle jeho mínění má naopak každé velké dějinné období své zákony. ... Jakmile ... život prošel určitým vývojovým obdobím, jakmile vyšel z daného stadia a vstupuje do jiného, začíná se také řídit jinými zákony."

Platnost této kritické metody dialektického a historického materialismu se samozřejmě nevztahuje jen na politickou ekonomii, je obecná. Pro historiografii znamená mj. odmítnutí pozitivismu, výzvu k hledání souvislostí mezi různými stupni vývoje, k rozpoznání jejich progresivity či reakčnosti, k pochopení kvalitativních rozdílů mezi jednotlivými etapami dějin.

Vědomí organické jednoty vývojového procesu vede také k překonání mylné představy o absolutních hranicích mezi minulým a současným, mezi historiografií a vědami o současnosti. Historie je učitelkou života, studium dějin se však nezastavuje před současným vývojem, neboť bez poučení z něj nemůže pochopit podstatné, objektivní tendence vývoje v minulosti.

Potřeba konfrontace historických rozborů s analýzou současného vývoje je nejnaléhavější v recentní historiografii, která v určitých polohách plní i funkce mezioborové disciplíny, spojovacího článku mezi dějepisem a společenskými vědami orientovanými k aktuálním stránkám společenského života (jež zase překračují meze svého předmětu vytvářením svých specializovaných historických sond a východisek).

Dějiny sovětského státu a práva patří k disciplínám nejrecentnějším - jak vzhledem k chodu času, tak i k objektivnímu procesu vzniku, vývoje a střídání společensko-ekonomických formací. Studují události, které znamenají průlom do budoucnosti lidstva, hledání cest a řešení problémů, které nemají dějinné vzory, které však v obecném, objektivním zákonitostem odpovídajícím smyslu jsou a budou absolvovány všemi dalšími zeměmi na cestě k socialismu a ke komunismu. Zde je stálé vzájemné konfrontace každé historické zkušenosti reálného socialismu i jejich srovnávání s jeho nejaktuálnějsími výsledky přirozeným předpokladem historické analýzy i projevem vysokého stupně ideologičnosti a společenské angažovanosti tohoto oboru.

Zcela mimořádnou pozornost proto upoutává fakt takového historického významu, jakým je dosažení kvalitativně nového stadia společenského vývoje v Sovětském svazu - rozvinutého socialismu.

Stadia rozvinuté socialistické společnosti dosáhl Sovětský svaz počátkem sedmdesátých let.

Pod vedením Komunistické strany Sovětského svazu, v duchu jejího programu byly zaznamenány nesmírné úspěchy na všech frontách socialistické a komunistické výstavby. Budování materiálně technické základny sovětské společnosti nabylo charakteru masového spojování vědeckotechnické revoluce s přednostmi socialistické společenské soustavy. Ve druhé polovině šedesátých let byl nastoupen nový, rychlý trend růstu výroby, provázený dalším prohlubováním společenského charakteru výrobních vztahů. Vystupňovala se tempa výstavby energetické a surovinové základny, inovace průmyslu, modernizace dopravy atd. Přes některé přetrvávající nedostatky učinilo velký krok vpřed zemědělství, a to hlavně intenzifikací výroby hromadným využíváním strojů, průmyslových hnojiv a vědeckých postupů. Celkovým výrazem tohoto pozitivního procesu bylo předčasně splnění sedmiletého plánu co do objemu celkové produkce a vstřícné splnění úkolů pětiletky 1966-1970. Důležitou skutečností je, že tento bouřlivý rozvoj národního hospodářství zahrnoval již i trvalý a značný rozmach životní úrovně pracujících měst i venkova a že byl provázen novým rozkvětem sovětské kultury, prohlubováním uvědomělosti a vzdělanosti lidových mas, upevňováním socialistických společenských vztahů. Urychlilo se překonávání rozdílu mezi duševní a fyzickou prací, mezi městem a venkovem. Dále se upevňuje a rozvíjí nové historické společenství - sovětský lid, vyznačující se morálně politickou jednotou, harmonickými vztahy a spoluprací bratrských tříd a sociálních vrstev všech rovnoprávných sovětských národů a národností. Zformovaly se nové, daleko příhodnější

podmínky pro všestranný rozvoj a uplatnění osobnosti každého sovětského občana.

Hlubokou analýzu této nové zákonité etapy vývoje socialistické společnosti na cestě ke komunismu vypracovaly XXIV. a XXV. sjezd Komunistické strany Sovětského svazu; je obsažena v tezích ÚV KSSS k šedesátému výročí Velké říjnové socialistické revoluce i v dalších materiálech a stala se východiskem nové sovětské ústavy z roku 1977. Nejcharakterističtějším znakem epochy rozvinutého socialismu je, že jeho další vývoj se uskutečňuje nikoliv již na fundamentu zděděném po kapitalismu, ale na vlastní ekonomické, sociální a kulturní základně a za existence všelidového státu a adekvátního politického systému.

Vycházejíce z těchto úspěšných výsledků budovatelské práce a zroboru nabytých zkušeností, vedoucí orgány sovětské komunistické strany a sovětského státu koncipovaly v polovině sedmdesátých let perspektivní plán postupného přechodu rozvinuté socialistické společnosti v SSSR ke komunismu a konkretizovaly jeho první etapu v komplexním budovatelském programu. Tyto grandiózní plány a opatření k jejich uvedení do života charakterizuje realismus, vědecká fundovanost, respektování ekonomických i společenských zákonitostí vývoje - současně pak i orientace na maximální využití všech subjektivních činitelů, všech tvůrčích schopností sovětského lidu, zpětné vazby politiky, ideologie, práva a dalších faktorů vůči ekonomicko-sociální základně.

Současně s vnitřními determinantami jsou uvažovány i odpovědné úkoly Sovětského svazu na poli mezinárodním a jejich souvislosti s problematikou vnitřní. Jde jednak o vedoucí úlohu sovětského státu v graduujícím procesu socialistické ekonomické integrace a další všestranné spolupráce bratrského společenství členských zemí Rady vzájemné hospodářské pomoci a zemí Varšavské smlouvy, jednak o jeho rozsáhlé úkoly v oblasti světového komunistického a dělnického hnutí, v oblasti boje za demokracii a národní nezávislost a konečně o úkoly v boji proti imperialismu a válečnému nebezpečí, za mírové soužití a hospodářskou spolupráci se zeměmi odlišných společensko-ekonomických soustav. Tradiční formy mezinárodních funkcí sovětského státu jsou ve stále větší míře doplňovány mnohostreanným působením sovětské ekonomiky na světové aréně. Výstavba materiálně technické základny komunismu zůstává tedy i vzhledem k mezinárodním úkolům a souvislostem rozvinuté socialistické společnosti klíčovým faktorem.

Bylo již zdůrazněno, že nejcharakterističtějším znakem rozvinuté socialistické společnosti je existence vlastní ekonomicko-sociální báze dalšího rozvoje a organizovanost této společnosti ve všelidový stát.

Sedmdesátá léta znamenají dovršení procesu přerůstání diktatury

proletariátu ve všelidový stát a dovršení právní institucionální této objektivní skutečnosti v nové ústavě Sovětského svazu.

Všelidový stát je pokračovatelem diktatury proletariátu. Neztratil nic ze svého třídního charakteru ani nepřestal být mocenskou organizací. Jako nástroj všeho lidu, jehož hegemonelem je dělnická třída, je organizující silou komunistické výstavby; ta je jeho hlavní funkcí. Současně pokračuje v nových formách v třídním boji proti mezinárodnímu imperialismu a proti buržoazní a maloburžoazní ideologii. Opírá se o uvědomělou iniciativu mas, v nevyhnutelných případech se však nezříká použít násilí vůči těm, kteří narušují zákony a jiné důležité principy socialistické společnosti.

Úkoly a funkce všelidového státu byly definovány v programu Komunistické strany Sovětského svazu přijatém jejím XXII. sjezdem roku 1961. Všelidový stát organizuje materiálně technickou základnu komunismu; přetváří socialistické vztahy v komunistické; kontroluje míru práce a míru spotřeby; pečuje o růst životní úrovně lidu; ochraňuje práva a svobody sovětských občanů, socialistický právní řád a socialistické vlastnictví; vychovává lidové masy k uvědomělé disciplíně a ke komunistickému vztahu k práci; spolehlivě zajišťuje obranu a bezpečnost SSSR; rozvíjí bratrské vztahy a spolupráci s ostatními socialistickými zeměmi; bojuje za trvalý mír a udržuje dobré vztahy se všemi zeměmi. Nejvyšším cílem všelidového státu je vybudování beztřídní komunistické společnosti; v ní dojde k rozvoji společenské komunistické samosprávy, která postupně nahradí všelidový stát.

Předpokladem realizace těchto funkcí a úkolů je a zůstává upevňování autority a akceschopnosti sovětských státních orgánů a státního aparátu. Cesta ke komunismu totiž vyžaduje nikoliv živelnost a roztržitost, ale nejdokonalejší racionální organizaci a disciplínu, založenou ovšem na vysokém uvědomění a demokracii obyvatelstva. Sověty všech stupňů a jejich orgány a aparát musí primárně plnit funkci představitelů všelidových, programem komunistické strany orientovaných zájmů. Na území své působnosti jsou samozřejmě i reprezentanty a realizátory místních a jiných skupinových zájmů; ty však v systému demokratického centralismu harmonizují se zájmy celospolečenskými. Tyto zásady byly znovu potvrzeny při odmítnutí dvoukolejné struktury sovětské (pro průmysl a pro zemědělství) v roce 1964, kdy byla obnovena jednotná struktura teritoriálních, podle principu demokratického centralismu organizovaných sovětských orgánů - nositelů veškeré moci. Tyto principy zůstávají v platnosti i po přijetí nové ústavy z roku 1977. Také přebírání některých státních funkcí společenskými organizacemi, které je jednou z forem růstu socialistické demokracie, nemůže být chápáno jako nějaké nahrazování státu společenskými organizacemi

a jeho odumírání. Hlavní linie přerůstání socialistické státnosti v budoucí komunistickou samosprávu je totiž v zapojování nejprve většiny a pak všech občanů do řídicí činnosti sovětských státních orgánů, které se právě tím budou realizovat jako všeobecná politická organizace všeho lidu a takto - v souvislosti s řadou dalších činitelů a podmínek, jež dozrají až v upevněné celosvětové komunistické společnosti - postupně ztratí charakter orgánů státních.

V této etapě je kladen důraz - za trvajících úsilí o zdokonalování všech složek státního organismu a o osvojení nejmodernějších metod řízení - zejména na další rozšíření a zkvalitnění činnosti místních sovětů všech stupňů. Tomu napomáhá i značné rozšíření jejich kompetence, mj. i jejich koordinačních a kontrolních funkcí vůči místním článkům vertikálně řízených ekonomických a jiných organizací. Klíčovým prostředkem rozšiřování sovětské demokracie je neustálá aktivizace celého politického systému sovětské společnosti. V něm nyní upoutávají zvýšený zájem pracovní kolektivy, jež spolu s územními kolektivy tvoří základní buňky rozvinuté socialistické společnosti.

Za nepostradatelnou podmínku mobilizace společnosti k intenzivní a iniciativní komunistické výstavbě je považována péče o všestranný rozvoj a uplatnění osobnosti každého sovětského občana. Je právně garantována ve zvláštní části nové ústavy i v dalších zákonodárných aktech a založena na všech ekonomických a společenských výdobytcích socialismu - bezprostředně pak na reálně existujícím právu na práci, na trvalém zlepšování hmotných a kulturních podmínek života a zdravotní péče, na zvyšování ideové politické úrovně a všeobecného vzdělání, odborné kvalifikace a dalších znalostí, mj. i v oblasti základů sovětského práva. Toto reálné zajišťování a stále doplňování a rozšiřování lidských práv, daleko převyšující možnosti buržoazního zřízení v tomto směru, je v rozvinutém socialismu nejen nástrojem budování komunismu, ale současně i hlavním cílem tohoto procesu.

Hospodářsko-organizátorská funkce všelidového státu, která je klíčovou částí jeho funkce výstavby komunismu, projevuje se hlavně vytvářením optimálních způsobů hospodářského řízení a jejich přizpůsobováním měnícím se úkolům, podmínkám a nabytým zkušenostem. Státní ekonomické řízení se uskutečňuje v duchu hospodářské reformy, jejíž počátky v souladu s usneseními XXIII. sjezdu Komunistické strany Sovětského svazu položila řada plén ÚV KSSS v roce 1965. Podstatu této koncepce, která znamená dialektickou negaci jak ekonomického centralismu existujícího do poloviny padesátých let, tak i krátkodobého experimentu s decentralizací řízení národního hospodářství do tzv. ekonomických rajonů v čele se sovnarchozy, charakterizují tyto prvky: Zvýšení úrovně státního plánování a autority jednotného státního plánu; jeho

hlavním článkem je pětiletka, roste však význam perspektivních plánů; podniky vypracovávají vstřícné plány, které jsou harmonizovány s celkovým národohospodářským plánem. Realizuje se princip demokratického centralizmu i v řízení ekonomiky, tj. spojování centralizovaného odvětvového řízení s jednotné technické politiky s iniciativou a odpovědností svazové republikových orgánů, jejichž hospodářské pravomoci jsou několikrát mnohostranně rozšiřovány. Hlavním prvkem decentralizace ekonomického řízení je zvyšování hospodářské samostatnosti a iniciativy podniků a sdružení; Řád socialistického státního výrobního podniku z roku 1965 odstranil zbytečné poručníkování nad podniky, zvětšil jejich pravomoci a okruh hospodářské iniciativy, rozšířil dispoziční práva, fondy atd. Jako stimuly výroby se zdůrazňují cena, zisk, prémie, úvěr, hmotná zainteresovanost pracovníků na množství a jakosti vlastní práce i na výsledcích celého podniku atd.

Také v zemědělství byl roku 1965 v novém pojetí obnoven centralizovaný systém odborné výrobního řízení, představovaný ministerstvy zemědělství a oblastními a rajonními výrobními zemědělskými správami. Jeho nástroji jsou zejména roční a perspektivní plány výroby, několikaleté pevné plány výkupu výrobků a nákup nad plán za zvýšené ceny, investiční politika, řízená aplikace vědeckých poznatků, organizace prodeje techniky, strojených hnojiv, krmiv, plemenného materiálu, osiv a sadí atd.

Také zde je centralizované odborné řízení státem spojeno s rozvíjením výrobní a podnikatelské iniciativy kolchozů a sovchozů a také s plnějším uplatňováním socialistické kolchozní demokracie. Zainteresovanost a stabilizace pracovníků v zemědělství byla uvedena na novou úroveň roku 1964 všeobecným důchodovým zabezpečením kolchozníků ve stáří, při ztrátě pracovní způsobilosti, v nemoci, v těhotenství a v mateřství a dále pak zejména všeobecným přechodem kolchozů v roce 1966 od jednorázového vyúčtovávání pracovních jednotek ke každoměsíčnímu vyplácení peněžních záloh v zaručené výši (analogickým mzdové soustavě sovchozů) při zachování vložené práce odpovídajících podílů na celoročních přebytcích kolchozního hospodaření. Roku 1969 byly schváleny nové Vzorové stanovy kolchozů. Poprvé od vzniku kolchozů byly ustaveny stálé demokratické nadstavbové orgány kolchozního hnutí - Rady kolchozů (rajonní, oblastní, krajové, republikové a všesvazové), které posuzují všechny důležité otázky života a činnosti kolchozů a předkládají o nich své doporučení příslušným státním orgánům. Mimořádně perspektivní jsou nejrůznější typy mezikolchozních sdružení a četné formy "vertikální" integrace zemědělských a nezemědělských podniků a organizací.

K důležitým prvkům státního řízení ekonomiky rozvinuté socialis-

tické společnosti patří prohlubování chozrasčotního systému, a to i v řídicích hospodářských organizacích, zvyšování významu hospodářských smluv všeho druhu a vůbec zvyšování významu právní činnosti v národním hospodářství, která se stává hlavním nástrojem řízení a kontroly. Zcela mimořádný význam pro řízení národního hospodářství a pro uplatnění práva jako jeho hlavního nástroje má společné usnesení ÚV KSSS a Rady ministrů SSSR z prosince 1970 o zlepšení právní činnosti v národním hospodářství. Již několik let po jeho vydání bylo zřetelně patrné, že se stalo impulsem do té doby nevídaného rozvoje hospodářského práva i jeho působení v ekonomickém životě celého státu. V krátké době také byla vybudována rozsáhlá síť právní služby v národním hospodářství včetně zemědělství. Masově působícím faktorem řízení se stalo smírčí a arbitrážní řízení.

Mohutný vzestup významu práva jako nástroje státního řízení ekonomiky není ovšem autonomní záležitostí této sféry, ale součástí celkového vývoje právního řádu v SSSR v období budování a nástupu rozvinuté socialistické společnosti, kdy právo zaujímá stále důležitější místo ve všech oblastech uskutečňování programu komunistické výstavby. Tento proces souvisí s generální kodifikací sovětského práva, ve kterou se rozrostly legislativní akce, zahájené po XX. sjezdu KSSS koncem padesátých let.

Dalekosáhlé změny ekonomicko-sociální, politické a kulturní struktury společnosti a nové úkoly socialistické a komunistické výstavby si vynucovaly, aby zákonodárné akty koncipované v podmínkách přechodného období od kapitalismu k socialismu byly nahrazeny právem, které by co nejdokonaleji zakotvovalo dosažené úspěchy a napomáhalo uskutečňovat nový program. Nešlo však pouze o změny jednotlivých právních norem, které by se nedotkly celkového stavu práva. Potřeba kodifikace celého právního řádu nebyla také dána jen nutností sjednotit a systemizovat ohromné a již těžko přehledné množství nahromaděného zákonodárného materiálu. Determinující skutečností zde byla kvalita nazrávajících a vzápětí se již zřetelně prosaživších změn - definitivní dovršení jedné historické epochy vývoje sovětské společnosti a nástup k nové, kvalitativně vyšší epoše jejího vývoje.

Tak, jako se co do své kvality liší přechodné období od kapitalismu k socialismu na straně jedné a přechodné období od rozvinuté socialistické společnosti ke komunismu na druhé straně, liší se i obecná povaha jejich právní nadstavby.

Likvidace buržoazie jako třídy, složitá transformace maloburžoazie i vývoj samotné dělnické třídy v přechodném období od kapitalismu k socialismu uskutečňovaly se prostřednictvím diktatury proletariátu, nikoliv plynulým procesem, ale složitou cestou třídního boje, kompli-

kovaného kromě toho i gerencí mezinárodního imperialismu. Ekonomika i společnost v tomto období rychle postupovaly do jednoho stadia vývoje k druhému, revolučním způsobem se uskutečňovaly jejich časté kvalitativní změny. To se promítalo do konkrétního obsahu práva a vyžadovalo jeho značnou pružnost, časté změny a možnost širšího výkladu i analogií, udržovalo jeho relativní mezerovitost, rozpornost a neucelenost. Aktivita mas při plnění úkolů socialistické rekonstrukce byla mnohdy rozvíjena mimoprávním, revolučním způsobem, navazujícím na tradice revolučního boje o moc. Poměrně intenzivně zde také působily faktory subjektivního rázu, spjaté s hledáním optimálních variant dosud nevyzkoušených řešení, s překonáváním dogmat a iluzí utopického a teoretizujícího socialismu, se subjektivními nedostatky vedoucích pracovníků, atd.

Naproti tomu společnost v období výstavby a dosažení rozvinutého socialismu má již neantagonistickou sociální strukturu v čele s vyspělou socialistickou dělnickou třídou vedenou zkušenou komunistickou stranou, opírá se o monopolní socialistické vlastnictví výrobních prostředků a ucelenou socialistickou ekonomickou základnu a socialistickou kulturu, morálně politickou jednotu lidu a bratrský svazek národů Sovětského svazu. V tomto období již nejde o násilné vystřídání jedné společensko-ekonomické formace druhou, ale o vnitřní dozrávání již stabilizované komunistické společensko-ekonomické formace, která přerůstá ze svého nižšího stadia ve stadium vyšší. Globálním nástrojem tohoto procesu je všelidový stát.

Právo této doby podobně jako všelidový stát si zachovává všechny rysy svého předchozího vývojového období, které opovídají tomu, co je společného progresivním jevům a tendencím v obou epochách - před vybudováním socialismu a po jeho upevnění. Co do třídního zaměření a obsahu se tedy právo v podstatných principech nemění, jen se zdokonaluje a přizpůsobuje novým poměrům a úkolům. Stabilizovaná společnost rozvinutého socialismu však již nepotřebuje své právo v tak velké míře a tak často modifikovat, jak tomu bylo v třídním boji přechodného období od kapitalismu k socialismu. A vůbec si nemůže dovolit ponechávat ve kterékoliv oblasti rozhodování o tom, které jednání je společensky prospěšné a žádoucí a které nikoliv, jednotlivcům či skupinám, třeba by projevovali sebepozitivnější vztah k věci komunismu. Racionální plánovitě řízení ekonomických a všech dalších profilujících společenských procesů není na dosažené úrovni socialistické společnosti, její materiálně technické základny a kultury možné jinak, než na základě jednotné koncepce vypracované pod vedením komunistické strany a vtělené do jednotného systému sovětského právního řádu. Vědecké a demokratické řízení se opírá o uvědomělou činnost mas zdo-

la, nepodléhá však jejich živelnosti, vyžaduje perfektní koncepci, organizaci a nejpevnější pracovní disciplinu, která se neobejde bez přinucování okrajových vrstev společnosti. Ve stadiu rozvinuté socialistické společnosti a výstavby komunismu právo jako jediný možný jednotný vyjadřovatel společenských zájmů a organizátor a garant jejich realizace nutně směřuje k tomu, aby soustava norem je tvořících odrážela dialektickou jednotu stability a dynamičnosti společnosti, aby byla všeobsáhlou, přesnou, jednotnou, prostou vnitřních rozporů a mezer, a také přehlednou a použitelnou v procesu demokratické účasti lidu na řízení státu a výstavbě komunismu. K tomuto cíli sovětské právo ve svém vývoji od samého vzniku směřovalo, rozhodující kroky k jeho dosažení byly učiněny v šedesátých a sedmdesátých letech.

První etapa kodifikačních prací proběhla od roku 1958 přibližně do začátku sedmdesátých let. Máme-li na mysli její kvalitativní obsah, kterým je zákonodárná úprava jednotlivých právních odvětví v souladu s dlouhodobými i aktuálními potřebami společnosti, je možno říci, že nekončí nástupem druhé etapy, ale zůstává i nadále jednou z linií vývoje sovětského právního řádu, který si trvale zachovává svůj dynamický ráz.

Od konce padesátých let do počátku sedmdesátých let byly přijaty mnohočetné souborné a systematické normativní akty, kterými byla na úrovni dnešní doby upravena všechna významná odvětví sovětského práva: roku 1958 trestní a trestně procesní právo a soudnictví, roku 1959 finanční právo, roku 1961 občanské právo hmotné (zahrnující i příslušné vztahy mezi socialistickými organizacemi navzájem) a občanské právo procesní, roku 1968 rodinné a manželské právo a právo pozemkové, roku 1969 nápravně pracovní zákonodárství a zákonodárství o zdravotnictví, roku 1970 pracovní právo, zákonodárství o vodách atd. Kromě toho bylo schváleno množství normativních aktů regulujících chod národního hospodářství a růst životní úrovně, ochranu přírody, surovinného bohatství a životního prostředí, atd. Zákonodárná aktivita tohoto období se přirozeně neomezovala jen na kodifikační práce, ostatně i přijaté kodexy byly v mnoha případech doplňovány dílčími zákonodárnými akty. Rozsáhlé novelizaci bylo zejména roku 1977 podrobeno trestní, trestně procesní a nápravně pracovní právo.

Impulesem k všeobecné dílčí úpravě platných právních norem se stala nová ústava Sovětského svazu z roku 1977, jež sice v převažující míře potvrdila koncepci i normativní formu uskutečněných kodifikací, nicméně v řadě jednotlivostí vyžaduje uvedení platných zákonů do plného souladu se základním zákonem.

Současné požadavky na řízení sovětské ekonomiky prostřednictvím právních norem pak stále naléhavěji staví na první místo mezi legi-

relativními úkoly vydání jednotného aktu, který by systematicky a komplexně upravoval všechny důležité vztahy v národním hospodářství.

Za přední úkol se dále považuje zdokonalování systému právní regulace vztahů mezi zeměmi socialistického společenství Rady vzájemné hospodářské pomoci a Varšavské smlouvy, který je principiálně novým jevem ve vývoji právního řádu Sovětského svazu i ostatních bratrských socialistických zemí a který nabývá stále větší důležitosti.

Podrobnější hodnocení jednotlivých právních norem z tohoto období není na tomto místě autorovým záměrem. Budiž pouze konstatováno, že veškeré platné sovětské právo na vysokém stupni právní kultury účinně zajišťuje pozitivní, socialistickým zásadám a zásadám humanismu odpovídající jednání účastníků společenské výroby a života společnosti vůbec. Kladě na ně práva a jim odpovídající povinnosti a chrání je stejně jako společnost vcelku hrozbou sankce proti všem případům společensky nebezpečného jednání.

Důležitou skutečností, na kterou je třeba upozornit, je důsledné respektování současného stavu federativní jednoty sovětských národů v sovětském zákonodárství. Vedle relativně nepočetných zákonů SSSR, které upravují mimořádně významné záležitosti celosvazového charakteru, jež byly ústavou (respektive její novelizací z roku 1957) svěřeny do výhradní pravomoci orgánů Svazu SSR, má většina kodifikačních aktů formu tzv. Základů zákonodárství Svazu SSR a svazových (někdy i autonomních) republik. Těmito specifickými normativními akty upravuje Nejvyšší sovět SSSR všechny důležité otázky, jejichž konečná úprava přísluší zákonodárným sborům svazových nebo i autonomních republik. Takováto forma harmonizace všesvazových a republikových zájmů zajišťuje jednotné řešení důležitých otázek na území celého Sovětského svazu a současně poskytuje prostor pro rozsáhlou právní tvorbu svazových republik, která je jedním z projevů jejich suverenity.

Vyvrcholením veškerého dosavadního vývoje sovětského práva bylo přijetí nové ústavy Sovětského svazu roku 1977. V tomto novém základním pramenu práva bylo právně institucionalizováno dosažení nové etapy objektivního společenského vývoje – rozvinutého socialismu, byly zakotveny všechny osvědčivší se a tomuto stadiu společenského vývoje odpovídající základní právní instituty a současně byly položeny základy společenského a právního vývoje do daleké budoucnosti. Hodnocení obsahu i významu nové konstituce má své místo na mnoha místech tohoto článku. Pokud jde o další aspekty, je zajisté možno odkázat na dosud živý ohlas nové sovětské ústavy v odborném i v ostatním tisku.

Jestliže první etapa kodifikace, jak bylo výše řečeno, byla zaměřena k systematické a ucelené zákonodárné úpravě jednotlivých odvětví sovětského práva na úrovni soudobých potřeb, druhá etapa – při trva-

jící péči o zdokonalování každého úseku zákonodárství – si kladl za cíl komplexní uspořádání celého právního řádu jako organického systému, kdy nejen zmizí poslední "bílé místa", ale budou též odstraněny všechny rozpory mezi normami, jejich zbytečná přebujelost a nepřehlednost. Přejedání k této nové kvalitě kodifikačních prací signalizovalo již známé usnesení strany a vlády z roku 1970 "O zlepšení právní činnosti v národním hospodářství" a v plném smyslu jej zahájilo další usnesení ÚV KSSS a Rady ministrů SSSR z roku 1975 "O opatřeních k dalšímu zdokonalování hospodářského zákonodárství".

Zákonodárství je v této etapě především podřízeno principu plánovitosti. Návrhy všech významnějších právních aktů se připravují za účasti odborných a vědeckých institucí podle plánu schváleného vládou SSSR. Většina těchto návrhů je překládána k veřejnému posouzení.

Paralelně s přípravou nových zákonů se intenzívně pracuje na evidenci platných právních aktů, které se zatím vymykala zejména celá masa normativních aktů ministerstev a ostatních ústředních úřadů a která ani na úrovni primárních norem dávno neodpovídala potřebám.

Zejména pak bylo připraveno vydání systematického mnohasvazkového (zatím se odhaduje padesátisvazkového) souboru platného zákonodárství SSSR ("Svod zákonů SSSR"). Tento Soubor bude oficiálně vydáván Prezidiem Nejvyššího sovětu SSSR a Radou ministrů SSSR a bude rozdělen do sedmi velkých celků: o společenském a státním zřízení, o sociálním rozvoji a kultuře, o sociálně-ekonomických právech občanů, o racionálním využívání a ochraně přírodního bohatství, o národním hospodářství, o mezinárodních vztazích a o vnějších ekonomických vztazích, o obraně země a o ochraně státních hranic, o soudnictví, o prokurátorském dozoru a o ochraně právního řádu.

Analogické soubory se připravují také ve všech svázových a autonomních republikách.

Tak vznikne v blízké budoucnosti jednotný zákonodárský pramen, který nasměrně zvýší stabilitu sovětského právního řádu rozvinuté socialistické společnosti a učiní zákony přístupnějšími všem jejím občanům.

Tím se také dostane na vyšší stupeň od Leninových dob vedený a v posledním desetiletí výrazně zintenzívněný boj za odpovídající uplatnění práva v životě sovětské společnosti, za realizaci právních norem v praxi, za důsledné dodržování socialistické zákonitosti všemi orgány, funkcionáři i řadovými občany. Jeho součástí dnes již je soustavná právní propaganda a výchova k dodržování socialistické zákonitosti, zasahující povinnou výukou základům práva na všech školách druhého a vyššího stupně a celou škálou nejrůznějších forem osvětové činnosti všechny věkové skupiny obyvatelstva.

Periodizace dějin sovětského státu a práva tedy vrcholí nastolením rozvinuté socialistické společnosti, jejím právním zakotvením v nové sovětské ústavě a v dalších normativních aktech.

Tato skutečnost vyjasňuje situaci, kterou charakterizovaly jisté rozdíly v názvech i hodnoceních závěrečných pasáží přehledných historiografických prací, učebních programů a pomůcek atd., kde často se značným zpožděním doznívaly některé dobové, pozdějším vývojem překonané formulace a názory.

Pro marxistickou historiografii sovětského státu a práva představuje stát a právo rozvinutého socialismu jev vysokého stadia zralosti, jehož místo a další tendence ve vývojovém procesu sovětského státu a práva jsou přesně definovány a jehož základní vědecká analýza je intenzívně rozpracovávána celou řadou společenských věd, z jejichž poznatků je možno čerpat. V metodice historické analýzy kteréhokoliv úseku dějin sovětského státu a práva jeví se stát a právo rozvinuté socialistické společnosti jako nejdůležitější orientační srovnávací komplex, který spolu s leninskými základy sovětského státu a práva zřetelně vytyčuje základní směr vývoje této sféry sovětské společnosti i demonstruje její reálný, nevyspekulovaný obsah. Zdůrazňování těchto dvou dominant - leninských základů sovětského státního zřízení a právního řádu a jejich reálné podoby v etapě rozvinutého socialismu je dnes již zřetelně patrné v časopisecké produkci sovětské státoprávní historiografie.

V duchu marxistické "kritické metody", která je připomenuta v úvodu článku, nejde ovšem jenom o srovnávání faktů (samozřejmě studovaných ve všech historických souvislostech) a o zkoumání jejich místa a kvalitativního obsahu uvnitř relativně jednotné více než šedesátileté vývojové linie sovětského státu a práva. Předmětem bádání jsou zároveň i osobité zákonitosti jednotlivých vývojových epoch, jejich odlišností od zákonitostí vývoje státu a práva v jiných dějinných epochách. Řada otázek tohoto druhu, jak svědčí i obsah tohoto článku, je poměrně zřetelná již na první pohled: jiné budou zřejmě formulovány a zodpovězeny až v procesu komplexního vědeckého výzkumu.

V této souvislosti se rýsují i nové aspekty klíčového problému obecného a zvláštního v dějinách sovětského státu a práva, vyjádřeného v širších souvislostech poprvé V.I. Leninem v úvodu k jeho práci "Dětská nemoc "levičáctví" v komunismu". Smysl marxistické historiografie sovětského státu a práva je podobně jako u příbuzných oborů spatřován nejen v zachycování příslušné části událostí, které změnily staré Rusko a zahájily přechodné období od kapitalismu ke komunismu ve světovém měřítku, ale také ve vyhledávání podstatných, v té nebo

jiné míře obecně platných, v jiných zemích opakovatelných rysů a zákonitostí tohoto vývoje.

V podmínkách rozvinuté socialistické společnosti lze v širším smyslu mezinárodní význam existence Sovětského svazu definovat tak, že se stal hlavním komponentem světového vývoje. V užším smyslu jej charakterizuje podstatný vzrůst míry obecnosti, opakovatelnosti sovětských zkušeností. To samozřejmě nepominutelnost problematiky epochy rozvinutého socialismu ve vědecké a pedagogické sféře dějin sovětského státu a práva dále akcentuje.

Hlavní prameny a literatura

XXIV. sjezd KSSS, Svoboda, Praha 1971

XXV. sjezd KSSS, Svoboda, Praha 1975

Konstitucija SSSR, Moskva 1977

Sbornik zakonov SSSR i ukazov Prezidiuma Verchovnogo soveta SSSR, Moskva 1968 a 1971

Osnovnyje zakonodatěl'nyje akty po sovetskemu gosudarstvennomu strojitel'stvu i pravu, Moskva 1972

Rozvitoje socialističeskoje obščestvo - suščnosť, kritérija zrelosti, kritika revisionističeskich koncepcij, Moskva 1973

Politika i obščestvo, Leningrad, LGY 1975

Sovetskaja justicija, Moskva 1968-1978

Socialističeskaja zakonnosť, Moskva 1970-1978

Pelikán, Dějiny sovětského státu a práva 1945-1970, SNP, Praha 1976

РАЗВИТОЕ СОЦИАЛИСТИЧЕСКОЕ ОБЩЕСТВО В СССР И ИСТОРИЯ СОВЕТСКОГО ГОСУДАРСТВА И ПРАВА

Драгутин Пеликан

Резюме

В статье указывается, какое значение для историографии советского государства и права имеет достижение этапа развитого социализма в СССР.

В начале статьи приводится полная характеристика развитого социализма, общенародного государства и его важнейших функций и положения правопорядка в стадии перехода ко второму этапу генеральной кодификации.

История советского государства и права принадлежит к тем дисциплинам, которые изучают события, решительно изменившие будущее человечества, поиски новых путей и решений проблем, каких до этого в истории не было, однако данный путь, образец отвечает в общем объективным закономерностям и в настоящее время применяется и в будущем будет применяться другими странами, идущими по пути к социализму и коммунизму. Постоянная взаимная конфронтация каждого конкретного исторического опыта реального социализма и их сравнение с его актуальными результатами является естественной предпосылкой исторического анализа и проявлением высокого уровня идеологии данной правовой отрасли.

Для марксистской историографии советского государства и права означает государство и право развитого социализма высокую степень зрелости. Место развитого социализма и дальнейшие тенденции в развитии советского государства и права точно определены и его основной научный анализ интенсивно разрабатывается в целом ряде общественных наук, познания которых можно использовать. В методике исторического анализа государство и право развитого социалистического общества является важнейшим ориентировочным сопоставительным комплексом, который вместе с ленинскими основами советского государства и права ясно намечает основное направление развития этой области советского общества и показывает его реальное содержание.

Однако марксистский критический метод имеет ввиду не только взаимное сопоставление фактов — именно фактов, не нарушающих историческую взаимосвязь — а изучение места и качественного содержания внутри сравнительно единой линии развития советского государства и права в течение шестидесяти лет. Предметом изучения одновременно служат и

специфические закономерности отдельных этапов развития, их отличий от закономерностей развития государства и права в других исторических этапах. Вопросы этого рода рассматриваются в связи с характеристикой положения государства и права СССР в современном этапе.

В связи с этим намечаются новые аспекты основной проблемы общего и специфического в истории советского государства и права. В условиях развитого социализма можно в более широком смысле слова определить международное значение существования советского государства таким образом, что последнее стало главной составной частью мирового развития. В более узком смысле слова для него характерна существенная мера общности, повторимости советского опыта. Это еще больше подчеркивает тот факт, что в области истории государства и права с точки зрения научно-исследовательской и педагогической эту эпоху развитого социализма следует учитывать.